

3. maj 2022

Program for mindehøjtideligheden

i anledning af 77-året for krigen afslutning og befrielsen af koncentrationslejren

"Lejrsang"	Neuer Chor Hamburg
Velkomst	Prof. Dr. Detlef Garbe, formand for bestyrelsen af stiftelsen Hamburgs Minde- og Læresteder
Hilsen	Dr. Dorothee Stapelfeldt, Byudviklingsminister i Hamburg
Sang	"Mir leben eibig"
Tale	Helga Melmed fra USA, overlevende fra koncentrationslejren Neuengamme
Indlæg	Ukrainske såvel som russiske og hviderussiske ytringer mod krigen
Sang	"Les chants des partisans"
Tale	Dr Jean-Michel Clère, formand for Amicale de Neuengamme et de ses Commandos
Indlæg	"#WaswillstDutun?" (#hvadvildugøre) i dialog med Aleksandar Bančić
Sang	"Die Moorsoldaten"
Afslutning	Dr. Oliver von Wrochem, leder af KZ-Mindestedet Neuengamme

Herefter lægger vi kransene ved det internationale mindesmærke.

Prof. Dr. Detlef Garbe

Kære Minister Dr. Dorothee Stapelfeld,

Kære Helga Melmed, som er kommet langvejs fra Florida til os,

Kære ven Dr. Jean-Michel Clère, formand for Amicale de Neuengamme et de ses Commands,

Kære gæster fra nær og fjern!

Som leder af stiftelsen Hamborgs minde- og læresteder til minde om NS-forbrydelsernes ofre vil jeg gerne byde hjerteligt velkommen til mindehøjtideligheden, der markerer 77-året for fangernes befrielse fra koncentrationslejren Neuengamme og som arrangeres sammen med Amicale Internationale KZ Neuengamme. Jeg er meget glad for at delegationer fra Amicale Internationales medlemsforeninger er med os i dag fra Belgien, Danmark, Tyskland, Frankrig, Holland, Polen og Spanien samt familiemedlemmer til tidligere Neuengammefanger fra andre lande. Vi sætter især pris på Helga Melmed, som vil tale til os efter Minister Stapelfeld, og at andre overlevende fra Neuengamme koncentrationslejren og dens satellitlejre, Natan Grossmann fra München og Dita Kraus fra Netanja på trods af deres høje alder og den vanskelig rejse hertil også bidrager til vores program i disse dage gennem øjenvidnesamtaler og filmvisninger.

Statsminister Claudia Roth, forbundsregeringens kommissær for kultur og medier, kan desværre ikke være med os i dag på grund af en regeringskonference, der blev arrangeret med kort varsel i Merseburg. Det beklager hun og håber at kunne besøge KZ-Mindestedet ved først givne lejlighed.

I morges mindedes vi de cirka 7.000 fanger fra koncentrationslejren Neuengamme, der døde i Østersøen for 77 år siden, da skibene "Cap Arcona" og Thielbek blev bombarderet, så fangerne brændte ihjel, druknede eller blev skudt af SS, mens de forsøgte at redde sig selv. Mindehøjtideligheden var organiseret i fællesskab med Slesvig-Holstens delstatsregering ved Cap Arcona-mindesmærket i Neustadt-Pelzerhaken. Sikke en tragedie! Mens de britiske kampvogne befriede Hamborg fra nazisterne, blev de sidste fanger i al hast fjernet fra

hovedlejren Neuengamme, og døde i Lübeck Bugt indespærret på tre skibe, som Gauleiter og Rigskommissær for søfart Karl Kaufmann erklærede for svømmende lejre. De britiske jagerbombefly troede, at skibene var troppetransporter og bombede netop de fanger, de kæmpede for at befri. Under en grundig inspektion af Neuengamme-lejren den 4. maj fandt de britiske soldater et stort, tømt område med 170 bygninger mest brugt som boliger og produktionskaserner. Lejren var i dagene forinden blevet gjort grundigt rent af en restkommando for at fjerne alle spor. Derfor findes der ikke billeder fra Neuengamme som fra Bergen-Belsen, Buchenwald og de andre store koncentrationslejre, og derfor kan man ikke tale om en befrielse af koncentrationslejren Neuengamme i egentlig forstand.

Området, der fra 1948 blev brugt til fængselsdrift, har siden 2005 været et dokumentationssted, et sted til at mindes og til at lære, også selv om det varede længe inden tidligere tiders forbrydelser blev anerkendt i offentligheden.

Dagens møde er i flere henseender en særlig begivenhed. På grund af corona-pandemien har vi de forrige to år ikke kunnet mødes med Amicale-foreningerne og andre gæster. Ved 75-årsdagen var her kun en stille mindehøjtidelighed med nedlæggelse af krans af formanden for Hamborgs borgerrepræsentation, overborgmesteren og kulturministeren. Internettet gav os kontakt til adskillige, meget rørende videobeskeder fra overlevende fra hele verden på denne betydningsfulde dag. Vi håbede længe på at kunne gennemføre programmet til 75-års jubilæet forrige år, men tingene ændrede sig igen i sidste øjeblik. Programmet til 76-års jubilæet blev også forberedt, og mange rejser blev bestilt, da vi igen måtte aflyse på grund af pandemien. Takket være en livestreamudsendelse fra NDR kunne mange mennesker deltage enten direkte eller senere, og således blev den optagelse set af mindst 7.200 mennesker. Den flersprogede multimedierapport "Objekter minder om" blev også godt modtaget. Rundt om i verden delte overlevende og pårørende deres meget personlige historier til årsdagen for Befrielsen. Det gav et noget nedslående indtryk, da Hamborgs borgmester Peter Tschentscher, Slesvig-Holstens undervisningsminister Karin Prien, forbundsregeringens kommissær for kultur og medier Maria Bering og Oliver von Wrochem, direktør for KZ-Mindestedet symbolsk holdt taler foran 1.000 tomme stole.

I dag mindes vi også de overlevende, der er gået bort forrige år. Nogle af dem har længe været med i vores arbejde. Fra Australien: Elza Just; fra Belgien: Albert Rapaille; fra Danmark: Karl Salling Møller og Henrik Mogens Nielsen, fra Frankrig: Robert Bernadie, André Biaux, Teresa Stiland født Matla Rozenberg, Jean-Pierre Tortiller, Albert og Gilbert Vuillet-à-Ciles; fra Storbritannien: Celia Jane Lee, født Cilly-Jutta Horwitz; fra USA: Melitta Stein; fra Ungarn: Kornelia Weisz og fra Polen: Helena Wendołowska. Nogle af dem døde af Covid-19. Vi ville rigtig gerne have set dem igen. Vores tanker går til dem og deres familier.

Vi kan glæde os over, at internationale møder igen er mulige på trods af den endnu ikke overvundne corona-pandemi med vaccinationskvoterne, de mange mennesker, der har overstået sygdommen og omicron-varianten med det mildere sygdomsforløb. Men i de seneste ti uger har en ny, barbarisk krig fundet sted i Europa.

Troen, på at konklusioner for nutiden og fremtiden kan drages ud fra historiske erfaringer, bliver udfordret i disse uger. Den russiske præsident Putin har i et åbenlyst brud på international lov startet angrebskrigen mod Ukraine, krigen er styret af imperialistiske interesser og bringer verdensfreden i fare, fører til uendelige ødelæggelser og titusindvis af dødsfald. Rusland, Hviderusland og Ukraine sammen med Polen bærer det meste af byrden i den angrebs- og udslættelseskrig, som den tyske hær førte for 80 år siden. De sovjetiske fanger udgjorde det største antal fanger i koncentrationslejren Neuengamme. SS behandlede fangerne fra Rusland og Ukraine, fra Hviderusland og andre lande i det tidligere USSR vilkårligt og specielt dårligt. Historiens handlinger gentages i dagens krig. Baggrunden er konfliktende fortolkninger af fortiden, falske eller sande påstande. Men det udjævner ikke alt, for historien kan godt genkende gerningsmænd og ofre, ret og uret.

Vi synes ikke, det ville være rimeligt at holde fælles mindehøjtidelighed med vores partnere i Amicale Internationale og officielle repræsentanter for Den Russiske Føderation og Hviderusland som gæster, samtidigt med at Rusland med støtte fra Hviderusland fører en angrebskrig mod Ukraine, netop fordi håndteringen af det nationalsocialistiske Tysklands forbrydelser og solidaritet med deres ofre er nøglepunkter i vores arbejde. Derfor informerede vi konsulaterne for Rusland og Hviderusland om, at de ikke er velkomne til dette års mindehøjtidelighed. Vi vil naturligvis hædre koncentrationslejrens ofre fra disse lande og lægge kranse for dem. Og vi

glemmer ikke, at det også i høj grad er takket være Den Røde Hær, at Tyskland og Europa blev befriet fra det nazistiske styre.

Arven fra de overlevende fra de nazistiske lejre forbliver aktuel i sloganet "Aldrig mere fascisme, aldrig mere krig!" på trods af krigen i Ukraine, andre krige før den eller samtidige krige i andre dele af verden. Angrebskrigen mod Ukraine skal stoppe hurtigst muligt! Bare fordi krigsforbrydelser og forfærdelige hændelser finder sted andre steder, bliver det ikke mindre vigtigt at huske det nazistiske styres afgrunde, masse mord begået af SS og Holocaust. Snarere tværtimod! Vi lægger kransene ved det internationale mindesmærke med påskriften "Din lidelse, din kamp og din død skal ikke være forgæves!". Det er og vil altid være de senere fødtes opgave at opfylde, både i pædagogisk arbejde og i politik.

Til sidst vil jeg gerne takke alle dem, der har bidraget til vores mindehøjtidelighed: Aleksandar Bančić for hans bidrag til "#WaswillstDutun?" ("HvadVilDuGøre?"), dernæst Antanina Chumakova, som fremfører de ukrainske, russiske og hviderussiskes civilisters indlæg mod krigen og medlemmerne af Det Nye Kor dirigeret af Kay Philipp Fuhrmann for den musikalske ledsagelse.

En stor tak skal også lyde til dem, der har gjort dagens program muligt både tidligere og i fremtiden repræsenteret af Oliver von Wrochen og for hans team Alexandre Froidevaux und Juliane Podlaha såvel som Heidburg Behling for de mange frivillige hjælpere.

Tillad mig en sidste personlig kommentar og tak. Jeg slutter snart mit professionelle liv med at gå på pension efter at have ledet KZ-Mindestedet Neuengamme i 30 år og været med til at omdanne det til en stiftelse de sidste tre år. Jeg takker jer for al den støtte og opmuntring, jeg har fået i de 33 år. Det har været meget værdifuldt for mig at møde mange hundrede overlevende, og ofte udviklede mødet sig til venskaber. Det var en stor og afgørende gave at møde disse mennesker, der så deres befrielse som en mulighed for en ny begyndelse, selv om traumerne fra tiden i koncentrationslejr indhentede dem i alderdommen. Næsten ingen af dem er her længere, men min tak vil gå til dem i resten af mit liv.

Tak for opmærksomheden.

Dr. Dorothee Stapelfeldt

Kære Fru Melmed og kære overlevende fra koncentrationslejren Neuengamme,

Kære Prof. Garbe,

Kære Dr. von Wrochem,

Kære Dr. Bopf,

Kære Dr. Clere,

Mine Damer og Herrer,

I dag for 77 år siden, den 3. maj 1945, rykkede britiske tropper frem til koncentrationslejren Neuengamme. De fandt – ikke ret meget. I hvert fald ingenting, der kunne sammenlignes med de forfærdelige fund i Auschwitz, Bergen-Belsen og andre koncentrationslejre, der var blevet befriet i de første måneder af 1945.

Området bestod af 170 bygninger. Ud over dem var der ikke meget, der afslørede lejrens funktion over for befrierne.

Et oprydningshold på 700 mand havde siden den 21. april haft travlt med at dække sporene efter de uhyggelige gerninger: Alle barakker var rensset for halm og affald, og væggene var nykalkede eller endda malede.

Galger og torturretskaber var forsvundet, og kommandantens arkiver samt alle Gestapos dokumenter var blevet ødelagt. De indsattes værdigenstande var også blevet fjernet lige som cigaretter og efterladte Røde Kors plejepakker.

Stedet skulle ikke længere kunne tale, måtte ikke afsløre noget.

Den storstilede oprydning nåede alligevel ikke målet om for evigt at dække over det 57 hektar store områdes historie.

Øjenvidneberetninger og mange forskellige kilder viste den lidelse og elendighed, som de nazistiske håndlangere i koncentrationslejren Neuengamme havde påført deres ofre. Lidelse og elendighed og tortur af cirka 100.000 fanger, hvoraf mindst 50.000 døde. Til at begynde med var der ikke rigtigt nogen, der var interesserede i at vide noget om det.

Det var næsten kun de overlevende, der i lang tid, alt for længe, var interesserede i at huske, hvad der var sket i Neuengamme.

Den britiske besættelsesmagts brug af området efter krigen underbyggede den fremherskende indstilling til, at alt hurtigt skulle glemmes.

En del af koncentrationslejren blev brugt som interneringslejr for naziembedsmænd, SS-ledere og offentligt ansatte. Der blev oprettet en transitlejr for hjemvendte tyske familier lige ved siden af.

I 1948 blev stedet overdraget til byen Hamborg, som i første omgang byggede lige præcis et fængsel for mænd her i barakkerne.

Forbundspræsident Theodor Heuss sagde ved indvielsen af et mindesmærke i den tidligere koncentrationslejr Bergen-Belsen i november 1952: "... tyskerne må aldrig glemme, hvad der skete med landsmænd i disse skammelige år" - det var en moralsk opsang, der faldt for overvejende døde ører.

Fortrægning og opbygning: Det var den tyske efterkrigstids credo. I øst som i vest.

Derfor kunne tidligere fanger først installere den første mindeplade i Neuengamme koncentrationslejren i 1953.

Tolv år senere kom så den officielle version. Mange af de oprindeligt eksisterende bygninger blev bygget om og gradvist revet ned. Området blev udlagt til landbrugsjord, der blev bygget lejligheder.

Da endnu et fængsel, Neuengamme Ungdomsfængsel, blev bygget i 1965 og taget i brug i januar 1970, var området for den tidligere Neuengamme koncentrationslejr ikke længere tilgængeligt. En kirkegård med aflåste hegn, hvor ingen kunne sørge eller mindes.

De overlevende og deres efterkommere måtte insistere på at rive hegnene ned for at kunne mindes.

De resterende koncentrationslejrbygninger blev fredet som historiske monumenter i 1984. Først år senere blev begge fængsler flyttet, og i 2005 blev appelpladsen afdækket.

Viljen til at gøre op med det, der skete, er siden da vokset lidt efter lidt. At skildre lidelsen og torturen, ydmygelsen og mishandlingerne, massebordet for alle kommende generationer.

Mine Damer og Herrer,

Disse korte stikord om lejrens efterkrigshistorie viser, at mindet om de nazistiske grusomheder er noget meget nutidigt.

Den bevidsthed, der kom smerteligt langsomt - og med en vis modstand – har i dag fast plads i vores kultur og følelsesliv.

Tusindvis af fakta og historier i Mindestedet påvirker vores hukommelse og historiesyn.

Mindestedets brede vifte af tilbud til unge mennesker af alle oprindelser overbeviser mig om, at umenneskeligheden i et totalitært regime aldrig igen vil få fat i befolkningen i vores land, se blandt andet programmet for tidligere forfulgte borgere i Hamborg.

KZ-Mindestedet er i dag ikke kun et sted at mindes, men også et lærested. Der er blandt andet et studiecenter med grupperum, et medieværksted og et åbent arkiv, der kan bruges af skoleelever og voksne.

Resultatet er, at KZ-Mindestedet er blevet stedet for møder, udveksling og spørgsmål, også i forbindelse med den skitserede historie om koncentrationslejren efter 1945.

Hannoversche Bahnhof vil byde på arrangementer midt i byen med sin centrale beliggenhed. Det kommende dokumentationscentrum får stor betydning for debatten om erindringspolitik. Dokumentationscentret vil efter planen stå klar i 2026, efter der har været nogle konceptuelle udfordringer, der nu er løst.

Lad mig tale om tre projekter, der har udgangspunkt i KZ-Mindestedet Neuengamme.

Det treårige multimedieprojekt "Hvad vil du gøre?" der blev startet i januar 2020. Eleverne undersøger, hvordan deres familie levede fra 1933 til 1945, hvad enten de var i Europa, Asien, Afrika eller andre steder.

Projektet fremmer den vigtige dialog mellem mennesker med forskellig familiehistorie, også via den billedbaserede socialmedieplatform Instagram. Til sommer er der en onlineudstilling, og fra efteråret præsenteres undervisningsmaterialerne i et træningsforløb og vil derefter kunne downloades gratis.

Det andet eksempel på et flerdagesprojekt om racisme og antisemitisme er et ofte stillet spørgsmål blandt unge: "Hvad kommer det mig ved?". Nationalsocialisme som grund til

forfølgelse, håndtering af antisemitisme og racisme i vor tid, med udstødelse af mennesker og med højreorienteret terror er i fokus - med spørgsmålet: "Hvad kan vi gøre i dag?"

KZ-Mindestedet Neuengammes stærke aktivitet på Twitter, Instagram og TikTok bør fremhæves med aktuelle referencer til for eksempel nutidens racisme over for mennesker med mørk hud, "queer" livshistorier og tilhørende oplevelser af intolerance. Et projekt om kolonial og racistisk tænkning og handling under nationalsocialismen sluttede i 2019, og resultater og materialer er tilgængelige online i form af en brochure og en lille udstilling.

Mine Damer og Herrer,

Vigtige emner er for mig personligt viden om det nazistiske styres rædsler, dialogen med overlevende og efterkommere af ofrene og den samtidige styrkelse af kampen mod misantropiske og antidemokratiske indsatser.

Styrkelsen af højrepopulistiske partier og bevægelser i Europa og den skræmmende udvikling i de oprindeligt frihedselskende nabolande som Polen og Ungarn skal være en advarsel til os om at hjælpe Ukraine i kampen for autonomi og demokrati mod Ruslands angrebskrig, som bryder international lov.

KZ-Mindestedet Neuengamme gør os opmærksom på, hvad der sker, hvis vi slapper af over for trusler mod demokrati og menneskerettigheder.

Det må aldrig ske, og Mindestedet og stiftelsen Hamborgs minde- og læresteder hjælper os til at huske det. Også - og især i dag - på 77-året for befrielsen af koncentrationslejren Neuengamme.

– Jeg takker Dem.

Helga Melmed

Jeg er en overlevende.

Mit navn er Helga Melmed. Jeg er født i Berlin, Tyskland og jeg er jøde. Jeg levede et normalt liv som forkælet enebarn med min forældre. Jeg startede i skolen som femårig. Min lærer slog mig over hænderne med en lineal, og de andre elever mobbede mig. Jeg forstod ikke, hvorfor de kaldte mig "beskidte jøde", for jeg vaskede mig jo! Mine forældre tog mig ud af folkeskolen og satte mig i en privatskole. På krystalnatten i 1938 brændte den nye skole ned til grunden. Livet som jøde blev sværere og sværere i løbet af de næste par år indtil 1941. Så bragede de nazistiske soldater ind gennem vores hoveddør og slæbte os ud af vores hjem. Det tog dem kun 20 minutter at ødelægge det eneste hjem, jeg havde kendt indtil da.

Vi blev ført til stationen, perron nummer 17. I en godsvogn skulle vi og tusindvis af andre mennesker deporteres til "et bedre sted!". Jeg spekulerede på, hvilket sted der kunne være bedre end mit hjem. Hvis nogen havde fortalt mig, hvordan de næste par år ville være efter godsvognen forlod stationen, ville jeg ikke have troet dem...

De næste seks år af mit teenageliv var jeg i koncentrationslejre. En af dem var Neuengamme/Poppenbüttel. Jeg VAR 12 år gammel, så tæt på at være teenager. Det skulle have været de lykkeligste år i mit liv. I stedet lappede jeg uniformer, indtil mine fingre blødte. Jeg mistede mine forældre. Min far blev skudt og dræbt som måløvelse og morskab for de nazistiske soldater. Af frygt og sorg blev min mor meget syg og døde på min fødselsdag. Nu var jeg helt alene, konstant bange og sulten.

Fra ghettoen i Polen kom jeg til Auschwitz. Jeg troede, jeg skulle dø i gaskamrene. På en eller anden måde blev jeg skånet og kom til Neuengamme/Poppenbüttel. Der blev jeg tvunget til at arbejde hårdt med at rydde gaderne efter bombarderingen af Hamborg.

Jeg var så febersyg af tyfus, at jeg ikke rigtigt vidste, hvad der skete, da lejren blev befriet. Jeg var en ung kvinde og vejede under 20 kilo!

Hvordan kunne det ske? Hvorfor skete det for mig? Jeg var jo bare et barn, og der var helt sikkert ikke noget, jeg havde gjort for at fremprovokere eller fortjene alle de år med tortur og slaveri.

Svaret er "HAD"! Had avler fordomme og vold. Fordomme kommer fra små og store uligheder. Og uvidenhed. Uvidenhed som følge af manglende uddannelse! Jeg er jøde. Der er så mange forskellige mennesker og overbevisninger i verden. Uvidenhed beskytter ikke nogen, uvidenhed er og bliver uvidenhed! Skal vi alle sammen hade? Vi kunne måske prøve at elske i stedet for at hade? Vi skal lære at respektere alle forskelle i verden i stedet for at ødelægge dem. Midlet er uddannelse. Jeg taler til jer, unge mennesker. "I holder magten til at gøre denne verden til et bedre sted i jeres hænder. Hvad med at uddanne ... i stedet for at hade og elske i stedet!"

Mange tak

Ukrainske såvel som russiske og hviderussiske ytringer mod krigen

Stemmer fra Ukraine,

fra den russiske og hviderussiske diaspora.

Hvordan taler vi og efterkommere af overlevende fra Neuengamme og os alle sammen om krig, om denne nuværende krig?

Alle ord virker forkerte lige nu; svære, på en eller anden måde upassende, malplacerede. Mange af os er målløse, måske os alle sammen.

I det følgende giver vi ordet til mennesker, der er tæt knyttet til Neuengamme. De flygtede på grund af den russiske angrebskrig. De er stadig i Ukraine i de besatte områder. De ville gerne være her i dag; krigen gør det umuligt.

Fra den hviderussiske og russiske diaspora læser vi udtalelser fra mennesker, der arbejder mod de politiske systemer de steder.

Sidst men ikke mindst læser vi som mennesker.

"Den 22. februar fløj jeg til Ukraine, til Lviv, da jeg var træt af at være bange på grund af de konstante meldinger, der havde væltet ind i flere måneder om forestående krig, (...).

Det var så fredeligt (...). Folk i gaderne, børn på legepladserne.

Jeg kan huske, at jeg ringede til mine venner i Tyskland (...) I skal ikke tro på de vestlige medier, der siger - der bliver ingen krig (...).

Og så kl. 6 om morgenen (...) den 24. [februar] blev jeg ringet op af min gudmor: "Nu skal du ikke blive bange, men krigen er startet".

3 ord. (...)

krigen

er

startet

(...) Fra dette øjeblik og i de næste 48 timer (indtil min ankomst til Polen) sov jeg ikke. "

Solomia Romanenko, 23 år gammel, arbejder nu som frivillig i Mindestedet Neuengamme.

„Дорогий 24 лютого ми жили в селі Хуляпівка в Запорізькій області (...)“

Min familie boede i den stille og fredelige by Hulyapole i Zaporizhia Oblast 50 km fra Donetsk Oblast-grænsen før krigen begyndte den 24. februar. I fredstid kom minearbejderne til os for at handle, fordi vi havde et billigt marked med landbrugsvarer og kød. Men da russerne invaderede Donbass i 2014, såede det had og splid blandt os.

For en måned siden dukkede russiske kampvogne op i udkanten af vores by for at "beskytte" os, selv om vi på ingen måde var klar over, at vi havde brug for "beskyttelse". Den første "hilsen" fra kampvognene var en granat mod vores ortodokse kirke, så kom markedet, hvor minearbejderne havde handlet, og den tredje granat ramte huset.

(...) Min familie tilbragte to uger i kælderens. (...) [Ingen] elektricitet, ingen vand og ingen gas, heller ingen telefonforbindelse (...), (...) Der manglede mad og medicin (...)

Min familie efterlod hele gården med kær, grise og fjerkræ. Vi tog kun vores dokumenter og den lille hund med på vores flugt gennem den grønne korridor til Zaporizhia og videre til Hamborg.

Hamborg er byen, hvor min onkel Iwan Titow som 20-årig blev dræbt af nazisterne i koncentrationslejren Neuengamme i Anden Verdenskrig. Min anden onkel Mykola Titow døde i Wernigerode som 18-årig. Begge var blevet deporteret til Tyskland som tvangsarbejdere og vendte aldrig tilbage.

Dette er min families skæbne, og nazisterne ønskede at ødelægge den i Anden Verdenskrig. I dag er den russiske nazist Putin ved at gøre det samme. (...)"

Mykola Titov, 68 år

"Noget jeg slet ikke kunne forestille mig, er blevet en del af hverdagen i Hviderusland - tilfældigheder, (...) undertrykkelse... Det er smertefuldt at læse nyhederne og så vende tilbage til [det tyske] hverdagsliv [som om] intet var sket.

Det var først efter angrebet på Ukraine, at jeg indså, at vi [befolkningen i og fra Hviderusland] kunne blive trådt helt ned (...) og en ny loyal befolkning kunne

genbosættes i vores land. Jeg har lært meget om Holocaust, men først nu forstod jeg, at det værste [var og] er, at andre bare ser til ..."

Antanina Chumakova, født 1988 i Minsk, 2018/19 frivillig i Mindestedet Neuengamme, siden da medlem af den hviderussiske diaspora i Hamborg

E-mail fra Olga, bosiddende i det sydlige Ukraine, nu besat af det russiske militær 11. april 2022, kl. 17.37:

"Jeg kan på ingen måde sige, hvor jeg er den 3. maj, i dagene inden, eller hvor jeg overhovedet ender. (...) Vil jeg stadig være i live? Det lyder måske underligt og skræmmende, men det er den usminkede sandhed (...).

Jeg er klar over, at min udtalelse kan have en meget stærk politisk kontekst, men jeg er ikke klar til at ændre den og gå på kompromis som offer for denne moderne krig i Ukraine.

Rusland bør i dag ikke ses som den store vinder af Anden Verdenskrig - en stor del af hæren var ikke engang russiske soldater, men andre borgere herunder ukrainere og hviderussere.

Nutidens Rusland er en aggressor, der i Ukraine hver dag dræber hundredvis af civile - kvinder og børn. Grusomt og blindt, uden begrundelse, ingen forklaring, alt sammen under dække af et tykt lag propaganda.

Min bedstefar [overlevende fra Neuengamme koncentrationslejren] er begravet i Lugansk, nu besat område. Det blev besat af russerne i 2014 (...), hvor de startede en krig i det østlige Ukraine.

I dag bruger Rusland besættelsen af Donbass som et påskud for at starte denne nye, absolut meningsløse og nådesløse krig mod Ukraine.

Min familie og jeg mistede vores hjem for første gang i 2014, og jeg har tænkt og reflekteret meget. Historien burde lære os, at det er umuligt at formilde en aggressor; umuligt at blive enige med en diktator og et totalitært regime. Selv 77 år efter 1945 må vi desværre blive ved med at minde os selv om det.

En stat kan i et informationssamfund opdrage et helt land til at hade og ønske død over helt almindelige borgere i Ukraine uden selv at føle sig ansvarlige. Hvor blind må verden være for ikke at drage paralleller mellem det, der skete dengang, og det, der sker nu?"

Evelina, historiker fra Moskva

"Det er umuligt at tie om Ruslands angreb på Ukraine i dag på årsdagen for befrielsen af koncentrationslejren Neuengamme. Man kan ihvertfald ikke sige, at vi har lært af de frygtelige forbrydelser i Anden Verdenskrig. Forbrydelser mod menneskeheden bliver begået igen, lige nu, i dette øjeblik, mens disse ord bliver sagt.

Hvorfor er imperialistiske krige og drab på civile stadig mulige i det 21. århundrede? En af grundene er hvidvaskningen af den sovjetiske fortid, hvidvaskningen af Stalins person, af de sovjetiske undertrykkelser i Rusland. Størstedelen af russiske studerende har ikke besøgt museerne ved Gulag-lejrene og kommer ikke til at gøre det i fremtiden. De unge bliver hellere opdraget til at være stolte over sejren i Anden Verdenskrig, og gjort villige til selv at dø og til at dræbe andre for staten.

Borgere i Ukraine dør, fordi mit land ikke har lært lektien. Kvinder, børn, gamle mennesker mister livet - den russiske hær skåner ingen. Vi skal finde alle mordere og voldtægtsmænd.

Her vil jeg gerne appellere til lederne af de europæiske stater: Hold op med at finansiere aggressorlandet, hold op med at købe russisk gas. Ellers vil krigen fortsætte.

Hvor ville jeg også gerne råbe til de russiske borgere: "Stop krigen"! Men jeg har intet håb, om at de stakkels mennesker, der hører propaganda 24 timer i døgnet, kan vågne op.

Jeg kan kun appellere til de russere, der har været i stand til at emigrere. Næsten 300.000 mennesker har forladt Rusland. Jeg vil gerne bede mine medemigranter om at holde op med at sørge over den russiske kulturs forfald og i stedet hjælpe befolkningen fra Ukraine. Tilbyd din hjælp på tog- og busstationer, giv gratis undervisning til ukrainske børn, spred nyheden om den russiske hærs forbrydelser.

Det nytter ikke at bede ukrainere om tilgivelse – sådan nogen forbrydelser er utilgivelige."

Og videre fra Olgas email:

"Hvad ville min bedstefar [overlevende fra Neuengamme] sige om alt det her, hvis han stadig var i live?

Min bedstefar var en patriot for sit land - Ukraine. Han opdragede mig til at være en del af Ukraines befolknings ånd, deres kultur, sprog og traditioner. Jeg har ikke brug for et andet hjemland, jeg har ikke brug for befrielse fra min egen identitet. Han ville med glæde bytte sit ukrainske pas ud med et russisk pas i dag, hvis han godkendte Ruslands voldelige handlinger.

Selvfølgelig ville han ikke det!

Vil vi ukrainerne nogensinde være i stand til at tilgive og glemme, hvad vi går igennem i dag – vi, som stadigvæk holder ud i vores land, i byer, hvor krigen raser dag ud og dag ind, som bliver bombet og beskudt, hvor Rusland forsøger at etablere et besættelsesregime, hvor mennesker bliver dræbt, tortureret, voldtaget og plyndret?

Det er for tidligt at bede om forståelse, neutralitet eller kompromis og ganske umuligt for dem, der allerede har mistet familier, forældre, børn, slægtninge, venner. I Mariupol, Bucha, Kharkiv, Chernihiv, Mykolaiv, Kramatorsk, Kiev, Sumy.

Vi lever alle midt i Europa i det 21. århundrede, men verden lærer ikke af historien, og historien advarer os ikke mod at gentage de samme fejl igen og igen.

Jeg ønsker, at mine ord skal læses, forstås og høres, selv om jeg ved, at ikke alle vil kunne lide dem. De er sande, og sandheden har altid en bitter og ubehagelig smag.

Olga"

Dr. Jean-Michel Clère

Kære Minister,

Kære Professor Detlef Garbe,

Kære Hr. Oliver von Wrochem, leder af KZ-Mindestedet Neuengamme,

Kære Fru Martine Letterie, formand for Amicale Internationale,

Kære overlevende!

Kære medlemmer af Amicale Internationale,

Kære medlemmer af venskabskredsen af tidligere fanger,

mine damer og herrer, kære venner,

På grund af COVID-pandemien kunne de overlevende og deres familier ikke samles i 2020 til fejringen af 75-året for Befrielsen af koncentrationslejren Neuengamme og heller ikke det følgende år. I år kan vi endelig mødes igen.

Jeg har den store ære at tale på vegne af de tidligere fanger i koncentrationslejren og deres familier. Min bedstefar major Robert CLÈRE, en tidligere fransk hærofficer, havde kæmpet i Første Verdenskrig og blev på grund af modstandsaktiviteter deporteret til Neuengamme hovedlejren i maj 44 i en alder af 57 år. Han fik fangenummer 31.059 og døde af tyfus den 18. maj 1945 i Sandbostel satellitlejren uden nogensinde at vide, at en af hans sønner, min onkel Maurice CLÈRE, var blevet dræbt den 6. maj 1945 i et af tyskerens sidste kampe. De blev begge ofre for den indtil da usete, verdensomspændende, ødelæggende, katastrofale krig.

Amicale française de Neuengamme har navngivet sit nyhedsbrev "N'Oubliions Jamais" (Vi glemmer aldrig) - et navn, der fuldt ud afspejler vores hensigt: Glem ikke! Glem aldrig, hvad der skete i denne lejr; glem aldrig hvad der skete i de andre lejre og hvilke grusomheder, der blev begået under krigen. Studér de mekanismer, der førte til denne krig, og glem dem aldrig, så historien ikke gentager sig selv.

Mere end 106.000 deporterede blev sendt til koncentrationslejren i Neuengamme og dens satellitlejre, heriblandt mere end 34.000 sovjetborgere, 17.000 polakker, 11.500 franskmænd,

9.200 tyskere, 6.950 hollændere, 4.800 belgiere, 2.600 ungarere, 2.200 nordmænd, 1.500 jugoslaver, 1.400 tjekkoslovakker, 1.300 grækere, 750 spaniere og mange flere fra forskellige lande, som jeg ikke vil nævne her selv om de ikke er mindre vigtige. Mere end halvdelen af de deporterede overlevede ikke deres internering i Neuengamme og efterlod ramte og sørgende familier. De overlevende var mærket for evigt, traumatiserede i krop og sind. Det kan bekræftes af dem, der stadig lever.

Lad os tænke tilbage på de endeløse pinsler, som fangerne systematisk blev udsat for. Lad os som eksempel nævne et navneopråb på appelpladsen i hovedlejren. Henri JOANNON, fangenummer 36.770, fortæller om et navneopråb på appelpladsen i vinteren '44-45, en notorisk kold vinter, jeg citerer: *Vi skulle stå helt stille uden mulighed for at dække os til ved minus tyve grader eller mere. Jeg husker en af de hårdeste appeller, jeg nogensinde har oplevet. Det var december, og mændene, der ikke stillede sig op i lige rækker, blev brutalt rettet ind i grupper med stokke. Alle ventede på, at kammeraterne på vindsiden stillede sig op først, så vi andre kunne finde så meget læ som muligt for den kraftige nordenvind bag dem.*

Jeg havde kun en alpakajakke og kortærmet skjorte på ... - og appellen varede to timer! Ved siden af mig var ældre mænd allerede faldet sammen af udmattelse. Han blev efterladt der i sneen, hvilket ikke var usædvanligt... Først efter navneopråbet var overstået, blev der taget hånd om dem, der var kollapsede. Den aften rystede en mand så meget af kulde, at han slet ikke kunne stå stille mere. Han kollapsede også, men på grund af tæsk fra vagterne..

Hver eneste af de deporterede, hver eneste af deres familier har sin egen specielle historie. Vi har således mere end 106.000 lidelseshistorier, hvoraf mange er ukendte, da de ramte er sporløst forsvundet, og deres slægtninge ikke er kendte.

Til minde om alle disse døde mennesker og for de overlevende fra koncentrationslejrene, samles vi 77 år efter lejrens opløsning. De blev ofre for det nazistiske barbari, de var de ufrivillige modtagere af forbrydelser begået af et despotisk styre – et styre, der kun havde hån og spot til overs for mere moderate og retfærdige samfundsformer og for demokratiske principper.

Tak til byen Hamborg for at have skabt et mødested og et mindesmærke for de tidligere fanger i denne lejr, et sted for historiske studier og med en uddannelsesmission, hvor besøgende kan

lære om koncentrationslejren og dens satellitlejres frygtelige historie. Der skal også lyde en tak til holdet ved KZ-Mindestedet Neuengamme, som forsøger at indsamle vidnesbyrd, oplysninger og genstande og præsentere dem bedst muligt for at holde erindringen om lejren i live. Dette mindested er med sin historiske og uddannelsesmæssige mission blevet et vigtigt mindesmærke i civilsamfundet.

Så mange som muligt bør være klar over, at livet i en koncentrationslejr også var i Neuengamme og ikke kun i dødsmaskinen Auschwitz. Vi må hele tiden minde om, at svulsten med koncentrationslejrene og deres satellitlejre var udbredt til hele Tyskland og i nabolandene. Vi må ikke glemme, at våben-SS og specialenhederne også terroriserede især Østeuropa. En forfærdelig historie, unik i sin planlægning af terror og i dens systematiske og udbredte implementering. Det er vores historie.

Vores demokratier har nu og i de senere år stået over for forskellige trusler, der truer deres overlevelse.

- Islamisk terrorisme, som i mange år vilkårligt har dræbt i Europa og i Verden år under dække af at ville gennemføre en dogmatisk, asocial og sekterisk religiøs vision.
- Nationalistiske grupper med fascistiske træk, der går ind for isolationisme og forskelsbehandling og gør os bange for en magtovertagelse hver gang, der er valg.
- Den store demokratiske nation USA vaklede den 6. januar 2021, da Trumptilhængere marcherede til Capitol i Washington DC. Vi sad overraskede og forbløffede.
- Den 24. februar i år angreb Rusland, der havde 34.000 landsmænd i Neuengamme, sin demokratiske nabo Ukraine. Siden da er vi dagligt blevet konfronteret med billeder af terror og død i medierne. Krigen er mindre end 2.500 km fra os, og vi spørger os selv, hvad vi bør gøre.

Jeg vil bede til at vi bevarer demokratiet i vores europæiske nationer fra Atlanterhavet til Ural. Det kræver sammenhold og mod. Som de militære operationer udvikler sig, skal vi bestemt være forsigtige. Vores demokratier blev forenede i dagene efter starten på invasionen, som var beordret af den russiske præsident; denne enhed må under ingen omstændigheder ofres for vores nationale egoisme. Det er vores pligt at afslutte denne krig ved at bruge al vores mod og

intelligens. Den franske forfatter og filosof Albert Camus sagde: "Når en krig bryder ud, siger folk: Det varer ikke længe, det er bare for dumt." Ingen spørgsmål: En krig er faktisk "for dum", men det garanterer ikke, at den sluttet hurtigt.

De europæiske nationer, som er de første til at mærke truslerne fra den russiske nabo, må hverken lade sig afpresse eller frygte en konfrontation. De må hellere deltage i udarbejdelsen af en løsning, der sikrer fred på kort og på langt sigt, så nationer kan leve i harmoni fri for bitterhed og vrede og således fjerne grundlaget for fremtidige krige. Det burde helt sikkert være muligt at opnå gennem udvikling af EUs politiske og militære mål, de organisatoriske forbindelser og de mange medlemslande.

De tidligere fanger efterlod et stærkt budskab til os; de ville have, at vi aldrig glemmer. Glem aldrig, for ikke at genopleve koncentrationslejre. Glem aldrig, for aldrig mere at have krig.

Natascha Höhn til projektet "#WaswillstDutun?"

En families historie har indflydelse på nutiden. Den har indflydelse på egne tanker og handlinger – også selv om vi ikke altid er bevidste om det. Projektet "#WaswillstDutun?" (HvadVilDuGøre?) opmuntrer unge til at forske i deres egen families historie i tiden mellem 1933 og 1945, får dem til at reflektere over historiens indflydelse på deres egen identitet og sætter ord på deres ønsker om social sameksistens. Projektet er finansieret af regeringsprogrammet "Jugend erinnert" (Ungdommen husker) fra kulturministeriet.

Fjorten efterkommere af forfulgte er blevet interviewet til projektet. Deres forfædre blev forfulgt af politiske, racistiske eller antisemitiske årsager; nationalsocialisterne anså dem for livs-uværdige på grund af psykiske lidelser; de blev deporteret til Det Tredje Rige som tvangsarbejdere, eller de blev arresteret i såkaldte gengældelsesaktioner. Vores interviewpersoner bor i forskellige europæiske lande og tilhører anden, tredje eller fjerde generation. De kan have stor eller lille viden om deres forfædres oplevelser med forfølgelse og fandt måske først ud af det som børn eller årtier senere. De har alle ét brændende spørgsmål til fælles: Hvilke spor har forfølgelsen - og i mange tilfælde drabet - på mine søstre, min far, min mor, mine bedsteforældre, min oldefar eller min oldemor sat i mit liv?

Jeg er glad for at kunne give mikrofonen videre til Aleksandar Bančić fra Pula i Kroatien. Aleksandars bedstefar Josip Bančić sluttede sig til partisanerne i Istrien. Der blev han arresteret og først deporteret til koncentrationslejren Dachau og kort efter til Neuengamme. Han døde den 10. december 1944 i satellitlejren Spaldingstraße. Historien om Josip Bančić er historien om forfølgelse, fængsling og mord. Men det er også historien om en varmhjertet og omsorgsfuld familiefar, en beslutsom og modig mand, der var villig til at stå frem og kæmpe for sine idealer. Og historien om en mand, der satte spor, som lever videre i minderne, idealerne og handlingerne hos dem, der kendte og elskede ham - også hos Aleksandar, som aldrig fik muligheden for at lære ham at kende.

Kære Aleksandar, jeg er glad for, at du har accepteret vores invitation, og at du i dag for første gang vil fortælle offentligt om din og din bedstefars historie.

Aleksandar Bančić

Hjerteligt god dag alle sammen!

Jeg tog imod invitationen til at tale ved dagens ceremoni uden at tøve. Selv om jeg til at begynde med ikke vidste, hvad jeg skulle tale om, mærkede jeg, at jeg var nødt til at komme. Da jeg tænkte videre, gik det op for mig, at dette sted og dette øjeblik kunne blive til en slags afslutning for mig. Jeg er professionel dramatiker og historiefortæller. Storytelling er mit job. I mit fag kommer jeg ofte i kontakt med et kendt mønster for en historiefortælling, nemlig "En helt rejse". En helt begiver sig ud på en rejse eller et eventyr på jagt efter skatte eller løsningen på et problem - en rejse, der bringer helten i alvorlig fare, og ender med at ændre ham og gøre ham til et bedre menneske. Det er let at genkende metaforen for selve livet, for voksenlivet og søgen efter ens sande jeg.

Lige som jer har jeg begivet mig ud på sådan en rejse. Rejsen med at lære mig selv at kende og finde svar på spørgsmål som "Hvem er jeg?" og "Hvad er meningen med mit liv?" Og jeg ville være lykkelig, hvis jeg havde fundet svaret på disse spørgsmål, men I ved, hvordan det er: Jo mere man spørger, jo flere nye spørgsmål dukker op.

Som ethvert rigtigt eventyr havde min rejse forskellige udfordringer. En af de største var, at jeg aldrig mødte min farfar. Der var et navn - Josip Bančić. Der var en oplysning - omkom i koncentrationslejr. Og det var så alt. Så mange ubesvarede spørgsmål. Jeg var nødt til at finde svarene på netop disse spørgsmål før jeg kunne fortsætte min rejse. Jeg var nødt til at finde Josip Bančić.

Min søgen bragte mig her til Hamborg, hvor hans rester hviler. Men vigtigst af alt åbnede min rejse døren til nye historier, historier om en mand, der uselvisk hjalp andre. Til en anstændig og flittig smed, som ikke gav op, selv om det var farlige tider; som ikke var bange for at kæmpe for sin families, sit samfunds og sit folks bedste. Det er historien om en kamp for antifascistiske værdier og for frihed. Frihed til at tale sit eget sprog og frihed til at bevare sin egen identitet. Det er en historie om en offervillig ung mand – en historie, der skal fortælles.

Josip døde her langt hjemmefra, men en del af ham lever videre i hans slægtninge. Jeg tænker tit på, hvor meget jeg har arvet fra ham. Har han præget min personlige udvikling, selv om jeg aldrig har mødt ham? Hvad med de værdier, jeg lever efter? Har Josephs liv, hans beslutninger, hans kampe og hans ofre haft indflydelse på mit liv, på mit arbejde, på de overbevisninger, jeg kæmper for?

Jeg vil faktisk gerne tro, at jeg er den person, jeg er i dag på grund af min bedstefars triste skæbne. Selv om Josip Bančićs jordiske rester er begravet i Hamborg, lever hans ånd, ideer og historier videre, og minder os om, at vi aldrig må tage vores frihed for givet.

Nutiden forlanger, at vi altid er på vagt. Vi er samlet her i dag, vi bærer vores forfædre i os, ofrene for et voldeligt og umenneskeligt regime, og vi skal være historiefortællere og fortælle deres historie så højt som muligt. Disse historier skal være en advarsel til nye generationer, om at ondskaben nemt kan vende tilbage, men også at hver tid har sine helte.

Dr. Oliver von Wrochem

Mine damer og herrer,

jeg erklærer nu mindehøjtideligheden i den historiske klinkerfabrik for afsluttet.

Lad os sammen gå til det internationale mindesmærke for at mindes på festlig vis.